

Yona ben Ya'kov Aşkenazi ve Matbaacılık Faaliyetleri (1710-1778)

Yasin Meral

Ankara Üniversitesi

Osmanlı'daki ilk matbaacılık faaliyetleri, 1493 yılında İspanya'dan gelen Yahudiler aracılığıyla başlamıştır. Geldikleri yerde de matbaa işiyle ilgilenen bu insanlar, kısa bir süre içerisinde İstanbul'daki yeni hayata uyum sağlayarak 1493 yılının son ayında Ya'kov ben Aşer'e ait *Arbaa Turim* adlı eseri basmışlardır. Yahudi hukukuyla ilgili bu kitap, Osmanlı topraklarında ve İslam dünyasında basılan ilk kitap olarak bilinmektedir.

İlk dönemde David ve Şmuel Nahmias kardeşlerin ortaklığıyla kurulan matbaa, farklı kişilerin kiralamalarıyla 1530 yılına kadar devam etmiştir. Bu faaliyetler, 1530 sonrasında Gerşom Soncino ve oğlu Eliezer Soncino tarafından yürütülmüştür. Aslen İtalyalı olup Selanik'e yerleşen Soncino ailesi, 1529'da İstanbul'a gelerek matbaacılık faaliyetlerine bu şehirde devam etmiştir. 1560-1593 arası Ya'bits kardeşlerin kontrolünde devam eden İstanbul'daki matbaacılık faaliyetleri, 1593-1598 arasında Dona Reyna Nasi tarafından sürdürülmüştür. Reyna Nasi'nin 1598'de ölümü sonrasında yaklaşık kırk yıl boyunca İstanbul'da Yahudiler tarafından işletilen matbaa

yoktur. Bu fasıla, 1639'da Şlomo ben David Franco'nun matbaa kurmasıyla son bulmuştur. Çok yoğun olmasa da Şlomo Franco, damadı ve diğer bazı girişimciler vasıtasıyla 1695'e kadar matbaacılık faaliyetleri devam etmiştir. Sonrasında ise Yona Aşkenazi'nin 1710'da matbaa açmasına kadar bir ara göze çarpmaktadır.

Yona ben Ya'kov ve Matbaacılık Faaliyetleri

Polonyo'nun Zalosce şehrinde (şu anda Ukrayna'da Zaliztsi) dünyaya gelen Yona ben Ya'kov Aşkenazi, Polonya'dan kaçan Yahudilerden biri olup İstanbul'da Yahudi matbaacılığını yeniden canlandırmıştır. İsmi'nin sonundaki Aşkenazi künyesi, İstanbul'a geldiğinde kökenini belirtmek üzere eklenmiştir. Yona ben Ya'kov, gençliğinden beri matbaa kurarak kaliteli baskılar yapmak istediğini ve bu konuda çok heyecanlı olduğunu ifade etmektedir. Onu bu noktada tetikleyen şeylerin başında, gençliğinde Hıristiyanlar tarafından işletilen bir matbaayı ziyaret etmesi gelmektedir. O, hayalinin İstanbul'da gerçekleştiğini ve İstanbul'un bu işi yapmak için en uygun yer olduğunu belirtmektedir.¹

Onun canlandığı matbaa sektörü İstanbul'u, bütün Ortadoğu'nun en önemli matbaa merkezi haline getirmiştir. Otuz üç yıl boyunca matbaayı kendisi işletmiş (1710-1743) sonra da oğulları Reuven, Nisim ve Moşe otuz beş yıl boyunca (1743-1778) baba mesleğine devam etmişlerdir. Yona ben Ya'kov, 1745 yılında hayatını kaybetmiştir. Fakat matbaayı daha hayattayken 1743 yılında çocuklarına devretmiş ve ömrünün son iki yılında sadece baskıyı kontrol etmiştir. Bu dönemde İstanbul'da basılan 210 kitabın 188'i Yona ben Ya'kov'un matbaasında basılmıştır.² Bu durum, onun matbaasının işlerliğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Yona ben Ya'kov'un kurduğu matbaa, o dönemde İstanbul, Balkanlar ve Ortadoğu'daki matbaaların en büyüğü ve en verimlisidir. Bu dönemde Rodos, Bağdad, Filistin, Halep ve Mısır gibi çok farklı coğrafyalardan gelen el yazmaları Yona Aşkenazi'nin matbaasında basılmıştır.³

.....

1 Avraham Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", ss. 238-239.

2 Avraham Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, s. 38.

3 Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, Kudüs 1981, s. 178; Avraham Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, s. 46.

Yona ben Ya'kov'un bastığı ilk eser, Rabbi Hayim Alfandari'ye ait fetvalardan oluşan *Magid mi-Raşit* (1710) adlı çalışmadır. Bu baskıyı kötü yapan Yona ben Ya'kov, daha sonraki baskılarda harflerin dökümünü ıslah ederek daha kaliteli baskılar elde etmiştir. O, bu eserden sonra *Dereh ha-Kodeş* isimli bir risale yayımlamıştır. Aynı sene içerisinde Rabbi Moşe ben Nahman'a ait *Milhemet Hova*, bir yıl sonra da (1711) *Raamim* ve *Raaşim* adlı eser basılmıştır.⁴ Yona Aşkenazi, bu kitapların basımı sırasında Rabbi Naftali ben Azriel ile işbirliği yapmıştır. Kendisi için teknik ve matbaacılık boyutuyla ilgilenirken, Naftali Azriel de finans bulmakla görevlendirilmiştir. Bu dönemde basılan kitaplarda "Ortaklar Naftali Azriel ve Yona Aşkenazi'nin matbaasında basılmıştır." şeklinde ifadeler rastlanmaktadır. 1713 yılı sonrasında Naftali Azriel'in ismi kitaplarda yer almamaktadır.⁵

1712 yılında İstanbul'un birçok yerini etkileyen yangından Yona ben Ya'kov'un matbaası da nasibini almış ve matbaa Ortaköy'e taşınmıştır. Ortaköy'de ilk olarak Rabbi Hayim el-Gazi'nin *Bney Hayay* adlı eseri basılmıştır. Yona Aşkenazi, eserin mukaddimesinde, İstanbul'daki yangının çok büyük olup bütün şehri etkisi altına aldığından bahsetmektedir. O, aynı sene basılan *Bney Moşe* adlı eserin önsözünde de yangının etkisi geçmeden salgın hastalığın başladığını ve kendisinin de üç aydan fazla bir süre boyunca salgından etkilenmediğini aktarmaktadır.⁶

1713 yılında eser basmadığı anlaşılan Yona ben Ya'kov, 1714 yılından itibaren yeni harfler döktürmüş ve süslemeler basmıştır. Bu yeni harf ve süslemelerle bastığı ilk eserler arasında *Bney Ya'kov*, *Ginat Veradim*, *Knesset ha-Gdola*, *Mate Yosef* ve *Ereh Lehem* zikredilebilir. Bu dönemde öncelik İstanbul'da hahamların ellerinde bulunan el yazmalarına verilmiştir. Böylece hem şehrin din önderlerinin kalbi kazanılmış ve hem de finans sorunu aşılmaya çalışılmıştır. Yona ben Ya'kov, daha fazla eser ve finans bulmak amacıyla 1714'te Mısır'a

4 Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", s. 239.

5 Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", s. 240; Avraham Yaari, "Ashkenazi, Jonah ben Jacob", *Encyclopedia Judaica*, c. 2, s. 574.

6 Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, s. 40; Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", s. 240.

gitmiştir. Yaari, bu durumu “İstanbul piyasası, onun canlı ve aktif matbaacılığına yetişemedi” ifadeleriyle anlatmaktadır. İstanbul’daki hahamlardan referans mektubu alan Yona ben Ya’kov, Mısır’dan birkaç el yazması ve bir miktar parayla dönmüştür. Mısır’da bulunduğu süre içerisinde (1714-1715) matbaada basım olmamıştır. O, İstanbul’a döndükten sonra da üç yıl boyunca (1716-1719) çoğunlukla Mısır’dan getirdiği el yazmalarını basmakla meşgul olmuştur.⁷

Yona Aşkenazi, 1719 yılında tekrar Ortaköy’e yerleşmiştir. İstanbul’daki matbaalar, eğer bugünkü suriçi denen bölgede (Fatih-Eminönü) ise, kitapların üzerinde basıldığı yer olarak Kuşantina şeklinde kayıt düşülmektedir. Kuruçeşme ve Ortaköy gibi yerlerde basılması durumunda ise matbaacılar, açıkça bu semtlerin isimlerini vermekte ve ardından *samuh le-Kuşantina* (İstanbul’a yakın) ifadesi kullanılmaktadır. Yona ben Ya’kov’un 1719 yılında hem Ortaköy’de (*Get Paşut* ve *Tikuney Zohar*) hem de Kuşantina’da (*Sefer Eliyahu Raba-Zuta ve Sefer Yetsira*) eser basması iki ayrı işletmesi olduğunu akla getirmektedir. Fakat 1720 sonrası eserleri düzenli olarak Kuşta’da basıldığı için senenin son dönemlerinde suriçine geçip, *Sefer Eliyahu Raba-Zuta* ve *Sefer Yetsira* adlı eserleri ve sonrasında gelenleri suriçindeki matbaasında basmış olması da ihtimal dâhilindedir.

Tikuney ha-Zohar adlı eserin mukaddimesinde Yona Aşkenazi, kitabın dizgi ve tashihinin Rabbi Naftali Katz tarafından yapıldığını aktarmaktadır. Naftali Katz, Filistin topraklarına gitmek üzere Almanya’dan yola çıkmış ve yol üzerinde İstanbul’a uğrayıp belli bir süre burada kalmış bir hahamdır. Kendisine Ortaköy’de sinagog kurma izni verilmiştir. Yona Aşkenazi, sinagogun “yanan sinagogun yerinde” kurulduğundan bahsetmektedir. Naftali Katz, Filistin topraklarına gidememiş ve Ortaköy’de hayatını kaybetmiştir. Vasiyeti, şehrin hahamlarından Hayim Alfandari’ye emanet edilmiş, bu vasiyet de Yona Aşkenazi tarafından *Şaar ha-Habana* adıyla basılmıştır.⁸

Yona ben Ya’kov, sadece İstanbul’daki insanlar için değil aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu dışındaki bölgeler için de kitap basmıştır. Kuryeleri aracılığıyla Avrupa’daki Yahudi cemaatlerine

.....

7 Avraham Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, s. 41.

8 Avraham Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, s. 182.

kitap satan Yona Aşkenazi, 1720 yılında kuryesini sipariş kitaplarla Avrupa'daki Yahudi cemaatlerine göndermiştir. Fakat kitaplar yerlerine ulaştırılmamış ve kurye kayıplara karışmıştır. Aşkenazi, bu duruma sinirlenerek kuryeyi bulmak ve kitap bastığı cemaatlere durumu izah etmek için kuryenin seyahat güzergâhında Avrupa'ya yola çıkmıştır. O, Polonya'dayken deniz yoluyla gönderdiği başka kitapların da geminin batması sonucu yerine ulaşmadığını öğrenmiştir. Kuryeyi bulamayan Yona Aşkenazi, yolculuğun son durağı Amsterdam'da, İstanbul'dan yanına aldığı *Asifat Zkanim* (*Şita Mekubetset*) adlı çalışmayı, şehirdeki Rabbi Yosef Dayan ben Akiva'ya ait Yahudi matbaasında basmıştır. Bu durum, onun hareket halinde iken bile matbaacılık faaliyetlerine olan ilgisini ve tutkusunu göstermektedir.⁹

Asifat Zkanim (*Şita Mekubetset*), Filistin hahamlarından Rabbi Bezalel Aşkenazi'ye (ö. 1592) ait olup Talmud'un *Bava Metsia* risalesine şerhtir. Eserin baskısı, 1721 yılında tamamlanmıştır. Kitabın kapağında beş yüz adet basıldığı kayıtlıdır. Ayrıca kapak sayfasında, Yona Aşkenazi kendisi için "madpis mi-Kuşandina (İstanbullu matbaacı)" ifadesini kullanmaktadır. Yona Aşkenazi, bu kitabı satarken İstanbul'daki matbaasını ve işini de ihmal etmemektedir. O, kitabın kapak sayfasının en altına bir ilan notu düşerek İstanbul'daki matbaasında *Sefer Hiduşey ha-Raşba*¹⁰ isimli eseri bastığını duyurmaktadır.¹¹ Bu eser, Yona Aşkenazi'nin Avrupa yolculuğuna çıkışının hemen öncesinde İstanbul'daki matbaasında basılmıştır.

Yona ben Ya'kov, kitabın girişinde de Avrupa'ya seyahate çıkışının nedeniyle ilgili bilgiler vermektedir. Kitap satmak üzere kendisine gelen adamı, görünümünden ötürü iyi bir insan zannedip güvendiğini ve satması için kitapları ona teslim ettiğini aktaran Yona Aşkenazi, daha sonra kuryenin izini kaybettirdiğini nakletmektedir. O, yolculuk sırasında sefillik çektiğinden ve yabancı memleketlerde parasız kaldığından dert yanmaktadır. Yona Aşkenazi, kitapta ayrıca Amsterdam'da bastığı kitap için kendisine mali yardımda bulunan birkaç kişinin ismini vermektedir. O, Avrupa'da seyahat halindeyken

9 Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", ss. 242-243.

10 Talmud'un yedi farklı risalesiyle ilgili İbn Adret'in içtihadlarını içeren eser.

11 Betsalel Aşkenazi, *Asifat Zkanim* (*Şita Mekubetset*), Amsterdam 1721, kapak sayfası.

oğulları İstanbul'daki matbaasında bir kitap basmışlardır. Yona Aşkenazi, İstanbul'a döndükten sonra 1723 yılından itibaren kaldığı yerden matbaacılık faaliyetlerine devam etmiştir.¹² 1724 yılı sonrasında matbaada nispeten refah dönemi başlamıştır. İşçiler çoğalmış ve basılan eser sayısında artış gözlenmiştir. Yona Aşkenazi, 1724-1727 yılları arasında onun üzerinde eser basmıştır. Estetik süslemeler de bu dönemde artmıştır.

Yona ben Ya'kov, matbaacılık faaliyetlerine dur durak bilmeden devam etmiş ve Ortadoğu'daki en aktif matbaa olarak çalışmıştır. O, İstanbul'daki baskılarla yetinmeyince 1728 yılında İstanbul'daki işletmenin bir şubesi olarak İzmir'de bir matbaa açmıştır. İzmir'deki ilk Yahudi matbaası, 1657 yılında Avraham Gabay tarafından açılmış, 1675 yılında da kapanmıştı. 1675'ten Yona Aşkenazi'nin açtığı 1728 yılına kadar İzmir'de Yahudi matbaası mevcut değildi. Bu anlamda Yona Aşkenazi, İzmir'deki Yahudi matbaacılığını yeniden diriltmiştir. Yona Aşkenazi, İzmir'deki Yahudi cemaatinin gönlünü kazanmak için cemaatin etkin isimlerinden Rabbi David Hazan ile ortaklık kurmuştur. David Hazan, İzmir hahamlarına ait el yazmaları bularak matbaaya getirmek ve eserlerin basımı için finans bulmak, Yona ben Ya'kov ise dizgi ve basımından sorumluydu. Kitapların kapaklarında da "Ortaklar Yona ben Ya'kov ve David Hazan'ın matbaasında basılmıştır." şeklinde kayıt düşülmüştür.

Yona Aşkenazi, İzmir'deki matbaa için özel harf dökmemiş, İstanbul'daki matbaasındaki harflerin aynısını kullanmıştır. Hatta bazı çalıştırdığı işçileri İstanbul'dan İzmir'e götürmüş ve tecrübeli elemanlarla iş yapmıştır. İstanbul'dakinden farklı olarak İzmir'de bastığı kitaplara özel süslemeli kapak hazırlamıştır. Bu matbaa, 1728-1739 yılları arasında aktif olup bu dönemde otuz bir kitap basılmıştır. Aynı dönemde, matbaanın asıl merkezi olan İstanbul'da altmıştan fazla eser basılmıştır. Rabbi David Hazan'ın kutsal topraklara (Filistin) göç etmesiyle matbaa kapanmıştır.

Yona ben Ya'kov'un, karşılaştığı onca sıkıntıya rağmen başarılı olmasının en temel sebebi; matbaacılık işini çok iyi bilmesi ve ticari

.....

¹² Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", s. 243; Yaari, *ha-Defus ha-İvrî be-Kuşta*, ss. 42-43.

zekâsıyla kitap piyasasını takip etmesidir. Yahudi cemaatlerini tanıması ve yolların kavşak noktasında bulunan İstanbul'da bulunması da onun işini kolaylaştırmıştır. Zira 18. yy.'da Avrupa'da baskılarla karşılaşan ve Filistin topraklarına göç etmek üzere yola çıkan Yahudilerin uğradıkları en merkezi duraklardan biri, İstanbul olmuştur. Yona ben Ya'kov, şehre gelen Yahudilere misafirperverlik yapmıştır. Bu sırada da aralarında kitabı bulunan hahamların eserlerini basarak mali açıdan onlardan destek almıştır. Benzer şekilde Filistin topraklarından çıkıp Balkanlardaki Yahudi cemaatlerine haber götüren ve elçiler (*şlibim*) adı verilen cemaat temsilcileri, İstanbul üzerinden yolculuk yapmakta ve Yona ben Ya'kov ile görüşmekteydiler. Onlar da bu vesileyle yazdıkları çalışmalarını bastırma imkânı bulmaktaydılar. Örneğin, Filistin yöresi hahamlarından Rabbi Moşe Yisrael, fetvalarını derlediği *Masaat Moşe* adlı çalışmasını cemaat temsilcisi olarak geldiği sırada, 1734-5 yıllarında üç cilt halinde Yona Aşkenazi'nin matbaasında bastırmıştır. Yine Kudüs hahamlarından Rafael Moşe Bole, İstanbul'a cemaat elçisi olarak gelmiş ve vaazlarından oluşan *Hayey Olam* adlı eserini, 1752'de burada bastırmıştır.¹³

Yona ben Ya'kov'un Reuven, Nisim ve Moşe adında üç erkek çocuğu kayıtlarda yer almaktadır. Yona Aşkenazi, 1743 yılında matbaanın idaresini büyük oğulları Reuven ve Nisim'e devretmiş, kendisi sadece başlarında durmuştur. Kardeşler, babalarının 1745'te ölümünden sonra aynı malzeme ve işçilerle 1755 yılına kadar ortak olarak matbaayı işletmişlerdir. 1755 yılında yollarını ayırarak ayrı ayrı matbaalar kurmuşlardır. Bu tarihten sonraki kitaplarda, sadece bir kardeşin ismi yer almaktadır.¹⁴ Nisim Aşkenazi, kurduğu matbaanın adını *Yeni Matbaa (Defus Hadaş)* olarak tanıtmaktadır. Fakat kardeşler ayrı olarak beş yıl kadar çalışmış ve 1760'da tekrar birleşmişlerdir. Bu tarihten 1768 yılına kadar kitaplarda yine iki kardeşin ismi birlikte yer almaktadır. Bu dönemde yirmiden fazla eser basan kardeşler, Ladino eserlere yoğunlaşmışlardır. 1768 yılında küçük kardeş Nisim Aşkenazi hayatını kaybetmiştir. Onun mirasını, oğlu Şmuel ben Nisim devam ettirmiştir. 1770 yılında Reuven Aşkenazi matbaadan ayrılmış ve mirasını oğlu Menahem devam ettirmiştir.

.....

¹³ Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, s. 46.

¹⁴ Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", ss. 248-249.

1773 yılında da Menahem ortaklıktan ayrılmış ve matbaa sadece Şmuel ben Nisim'e kalmıştır. 1778 yılına kadar onun elinde kalan matbaada bu süreçte on bir eser basılmıştır.

Yaari, Yona ben Ya'kov ve oğullarının matbaasında toplam 83 işçi çalıştığını tespit etmiştir. Bunlardan otuz yedisi İspanya kökenli, yirmi dokuzu Aşkenaz, dört tanesi sonradan Yahudi olan, diğerleri ise kimliği net olarak bilinemeyen işçilerdir. Bunların arasında editörler, dizgiciler ve vasıfsız işçiler yer almaktadır. Bu işçilerden bazıları uzun dönem bu matbaada çalışmıştır. Örneğin, dizgi işlerinde görev yapan Avraham ben Yehuda Aşkenazi, Yona ben Ya'kov ile birlikte 1710 yılında matbaada çalışmaya başlamış ve 1756'ya kadar bu görevine devam etmiştir. Nisim ben Hayim Aşkenazi de dizgici olarak bu matbaada 1730-1775 yılları arasında çalışmıştır. Bu matbaada çalışan işçilerden on yedi tanesi, İzmir'de matbaa kurulunca oraya gönderilmiştir.¹⁵

Yona ben Ya'kov'un matbaasının dışında İstanbul'da irili ufaklı birkaç Yahudi matbaası daha faaliyet göstermiştir. Avraham Franco'ya ait matbaa, damadı Avraham Rozanes'in girişimleriyle düzenli olmasa da 1711 ve 1719-1720 yıllarında basımlar yapmıştır. Avraham ben Moşe Yatom, 1730-1731'de Yona ben Ya'kov'un matbaasında dizgi işinde çalışmış ve iki eser basmıştır. 1733'te de Yatom, Avraham Rozanes ile Karailere ait dua kitabı basımına girişmiş, fakat bitirememiştir. Karailer de eseri bir yıl sonra Çufutkale'de (Kırım) bastırmışlardır. Yatom, 1737 yılında Ladino dilinde eğitim kitabı basmıştır. 1740 yılında Kahire'ye giden Yatom, orada da *Hok le-Yisrael* adlı eserin ilk baskısını yapmıştır. Bu eser aynı zamanda 18. yy.'da Mısır'da basılan tek eserdir. Yatom, 1744 yılında tekrar İstanbul'a dönmüş ve Ladino dilinde bir eser daha basmıştır. Bununla birlikte İstanbul'daki hahamlar, Rossi'ye müstakil matbaa iznini de vermişler ve o da 1742'de kendi matbaasını kurmuştur. Bu matbaa 1751'e kadar çalışmış ve üçü Ladino toplam dokuz kitap basmıştır.¹⁶

.....

15 Avraham Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, ss. 48-49; Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", ss. 252-254.

16 Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, s. 53; Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", s. 248.

Ladino Kültürüne Katkı

Yona Aşkenazi, sadece teknik anlamda süslemeler ve kaliteli harf dökümleriyle değil, aynı zamanda Yahudi dini literatürüne ait farklı türde eser basmak suretiyle de döneme damgasını vurmuştur. Onun Yahudi kültürüne yaptığı katkılardan biri de, İstanbul'daki matbaalarda Ladino dilinde eserler basmasıdır. Bu vesileyle İspanya kökenli Yahudilerin bu geleneğini canlandırılmış ve bu dilde bir edebi literatür oluşturulmuştur. Yona Aşkenazi, Ladino eser basımında dönemin en etkin Ladino mütercimi Abraham Asa ile birlikte çalışmıştır. Yona Aşkenazi'nin konuyla ilgili en önemli projelerinden biri de, Tevrat'ın tam Ladino çevirisinin basılmasıdır. Bu iş için Venedik'ten gelerek İstanbul'a yerleşen Rabbi Benyamin Rossi ile anlaşan Yona Aşkenazi, İstanbul Yahudi Cemaati Hahambaşılığı'ndan Benyamin Rossi adına yazılı telif hakkı belgesi almıştır. Buna göre Ladino Tevrat tercümesi basım hakkı, Benyamin Rossi'ye ait olup başkalarının basımı yasaklanmıştır. Fakat Yona Aşkenazi ve Benyamin Rossi arasında anlaşmazlık çıkınca bu proje hayata geçirilememiştir.

Benyamin Rossi, telif hakkı metninde kendi ismi geçtiği için bir başka yerde Ladino Tevrat çevirisini tek başına basmaya karar vermiştir. Rossi'nin projeyi kendi başına yürütmeye çalışması, Yona Aşkenazi'yi kızdırmış ve hahambaşılığa (*Bet Din Kuşta*) dava açarak Benyamin Rossi'nin bu girişiminin durdurulmasını talep etmiştir. Yona Aşkenazi, mahkemeye sunduğu arzuhalde otuz yıldır matbaacılık yaptığını, kendi milleti içerisinde birçok insanın kıskançlıktan önünü kesmeye çalıştığını, bu işten kazanç sağlamaması için birçok insandan zarar gördüğünü, maddi açıdan çok zor şartlar altında harf dökümleri yaptığını ve bozulan harfleri kendi eliyle tamir ettiğini belirtmektedir.¹⁷ O, telif hakkı için kendisinin aracı olduğunu ve Rossi'ye sunulan belgenin ancak ve ancak kendisiyle basması şartıyla verildiğini hatırlatarak belgenin iptalini istemiştir. Yona Aşkenazi ayrıca, Rossi'nin kendi başına hareket edip kendisini dikkate alması durumunda, eseri kendisinin de basacağını bildirmiştir. Zira ona göre, Rossi'nin bu eseri basması kendisini mali açıdan zarara

.....

17 Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, s. 192.

uğratacaktır. Mahkeme heyetinin başkanı Rabbi Avraham Rozanes, Yona ben Ya'kov'un lehine şu karara varmıştır:

İfade etmek isterim ki, ben telif hakkını Rabbi Benyamin'e, eseri bir başka yerde bassın ya da yeni bir matbaa kurup orada basarak Yona ben Ya'kov'a zarar versin diye vermedim. Eğer Rabbi Benyamin ve Rav Yona bana ayrı ayrı gelselerdi ve her biri kendi adına onay metni talep etseydi tercihim farklı sebeplerden dolayı Yona ben Ya'kov'dan yana kullanırdım. Öncelikle Yona ben Ya'kov, kırk yıldır bu şehirde ikamet ediyor. İkincisi, geçimini sağlamak zorunda olduğu çocukları var. Ayrıca haham seviyesine yakın bilgi sahibi olup bu zamana kadar pek çok kitap basmıştır. Bugün de bu eserin Rav Yona tarafından basılmasını uygun görüyorum. Bu evvel emirde Rav Yona'nın faydasına olacağını düşündüğüm aklımdaki fikir idi. Rav Yona'nın elinde açık bir belge olsun diye de işte burada isimle mühürlüyorum. 17 Ağustos 1738.¹⁸

Bunu müteakip Yona Aşkenazi, 1739-1745 yılları arasında Tanah'ın ilk tam Ladino çevirisini matbaasında basmıştır. Bununla birlikte İstanbul'daki hahamlar Rossi'ye müstakil matbaa iznini de vermişler ve o da 1742'de kendi matbaasını kurarak 1751'e kadar üçü Ladino, toplam dokuz kitap basmıştır.¹⁹

Yona Aşkenazi'nin bastığı en önemli Ladino eserlerinin başında *Meam Loez* adlı çalışma gelmektedir. *Meam Loez*, Ya'kov ben Meir Kuli'ye (ö. 1732) ait Tevrat tefsiridir. Kuli, aslen Filistin doğumlu olup belli bir yaştan sonra İstanbul'a göçmüş ve şehrin ileri gelen hahamlarından Yehuda Rozanes'ten eğitim almıştır. Rozanes, daha sonra Kuli'yi Yahudi dini mahkemelerine hâkim olarak atamıştır. Kuli, 1714'te İstanbul'a geldiğinde şehirdeki Yahudilerin eğitim durumlarını çok zayıf bulmuş ve özellikle Sabatay Sevi hareketinin çok olumsuz etki yaptığını gözlemlemiştir. Kuli'yi Tevrat tefsiri yazmaya iten ana sebep, İstanbul Yahudi cemaatinin ilmi ve dinî açıdan bir çözülmenin eşiğine gelmiş olmasıdır. Kuli'nin amacı,

.....
18 Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", s. 246; Rakover, *Zkut ha-Yotsrim be-Makorot ha-Yehudiim*, s. 238.

19 Yaari, *ha-Defus ha-İvri be-Kuşta*, s. 53; Yaari, "Şloşa Dorot şel Madpisim Aşkenazim be-Kuşta", s. 248.

toplumun eğitim seviyesini yükseltmek olduğu için eserini bütün Yahudi cemaatinin anlayabildiği Ladino dilinde kaleme almıştır.²⁰

Kuli, dönemin İstanbul Yahudi cemaatini, *dedelerinden birçok kitap kaldığı halde İbranice ve Aramice bilmedikleri için kitapları açıp okuyamayan, Yahudilik hakkında en ufak bilgisi olmayan, sinagogda habamdan duyduğu en sıradan bilgiyi bile şaşkınlıkla dinleyen bir cemaat* olarak tarif etmektedir. Yahudi cemaatinin, Yahudi tarihi ve Tanrı'nın Yahudi milletine bahsettiği mucizeler hakkında en ufak bir fikri olmadığını belirten Kuli, Tevrat bilgisinin halkın büyük çoğunluğu tarafından unutulmaya yüz tuttuğunu dile getirerek endişesini belirtmektedir.²¹ Kuli, bu sorunu çözme adına Tevrat tefsirinde kendisinden önceki bütün kaynakları tarayarak bir çalışma ortaya koymuştur. Bu anlamda Mişna, Gemara, Midraşlar, Zohar, Orta Çağ Yahudi tefsirleri, Kuli'nin eserinde insicam içinde yer almıştır. Kuli, kendi kafasından bir şey yazmadığını, kendinden önceki bütün literatürü derli toplu bir şekilde okuyucuya sunduğunu ifade etmektedir. O, eserinde ayrıca hangi bilginin hangi kaynaktan geçtiğini de göstermektedir.²² Bu yüzdendir ki Kuli, bu eseri okuyanın Tevrat'ı, Talmud'u, midraşları ve Yahudi hukukunu okumuş sayılacağını iddia etmektedir. Kuli, "Tanrı, bu kitabı okuyan kişiye 'Tevrat (Dini İlimler) için zaman ayırdın mı?' diye sorduğunda o kişinin cevabı evet olacaktır" diyerek sadece kendi tefsirinin okunmasıyla dini ilimleri tahsil etme vecibesinin yerine getirilebileceğini ileri sürmektedir.²³ Tevrat'ın ilgili pasajları hakkında Yahudi dini literatüründe bulunan her şeyi esere aldığını ifade eden Kuli, vefatından sonra ileride kitabı yeniden bastırmak isteyenlerin kafasına göre bazı yerlerini çıkarıp muhtasar şekilde basmalarına gönlünün razı olmadığını bildirmektedir.²⁴

Kuli, Tevrat'ın Tekvin kitabını tamamladıktan sonra matbaaya vermiş ve bizzat ilgilenerek 1730'da basımını yaptırmıştır. Fakat o,

20 Ya'kov Kuli, *Yalkut Meam Loez*, İbraniceye çev. Şlomo Yeruşalmi, Hotsaat Or Hodeş, Kudüs 1967, s. 17, 28.

21 Kuli, *Yalkut Meam Loez*, ss. 14-15.

22 Kuli, *Yalkut Meam Loez*, s. 17.

23 Kuli, *Yalkut Meam Loez*, s. 28.

24 Kuli, *Yalkut Meam Loez*, s. 19.

Tevrat'ın ikinci bölümü olan Çıkış Kitabı'nı yazdığı sırada (1732), kırk üç yaşında hayatını kaybetmiştir. Yitshak Magriso, onun bu projesini devam ettirerek Çıkış Kitabı'nı 1746'da, Levililer Kitabı'nı 1753'te ve Sayılar Kitabı'nı 1764'te tamamlamıştır. Beşinci kitap olan Tesniye ise Rabbi Yitshak Arguiti tarafından 1773 yılında tamamlanmıştır. Böylece Tevrat'ın beş kitabı, üç farklı müellif tarafından kaleme alınmıştır. Hem Magriso hem de Arguiti, Kuli'nin konuları işleyişine ve kaynakların kullanılış şekline sadık kalarak, aynı tarzı devam ettirdikleri için beş kitabın tamamı aynı kalem-den çıkmış gibi sistematik olmuştur. Kuli'nin ölümünden sonra Magriso ve Arguiti tarafından tamamlanan bölümleriyle birlikte bu tefsirin sadece İstanbul'da değil, Selanik, İzmir ve İtalya'nın Livorna şehrindeki Yahudi matbaalarında da yeni baskıları yapılmıştır. Bu tefsir, İstanbullu hahamlar tarafından yazılmış önemli Yahudi dini kaynaklarından biri olup, Ladino dilinin en önemli klasiklerinden biri kabul edilmektedir.

İbrahim Müteferrika, Yona Aşkenazi'den Yararlandı mı?

Osmanlı'da Müslüman tebaa tarafından kurulan ilk matbaa, Müteferrika matbaasıdır. İbrahim Müteferrika, matbaa kurmak için devlet yetkililerini ikna etmek üzere matbaa vesilesiyle elde edilecek kazanımları listelediği raporunu *Vesiletü't-Tıbaa* adıyla 1726 yılında sadarete sunmuştur. Müteferrika, bu raporunu ilk bastığı eser olan Vankulu Lügati'nin başına koymuştur. Müteferrika, bu raporda matbaa sayesinde basılacak olan tarih, coğrafya, fizik ve lügat türü kitapların, toplumun her katmanında ilmi seviyenin yükselmesine hizmet edeceğini, eğitim faaliyetlerinde kullanılmak üzere kaliteli eserlerin basılabileceğini, istinsah etme işine kıyasla seri halde birçok eserin piyasaya sürülebileceğini, eserlerin sonuna indeks koyarak kitabın kullanımının kolaylaşacağını, farklı şehirlerde umumi kütüphaneler kurulabileceğini, Batı'da basılan Arapça kitaplarda pek çok hatanın bulunduğunu, onların bastığı eserleri kendilerinin basması durumunda daha fazla fayda temin edileceğini belirtmektedir. O, bu faydaların sonunda matbaa kurulmasının devlet adamları tarafından daha önce de düşünüldüğünü, fakat matbaa sanatından

anlayan kimse olmadığı için bu projenin faaliyete geçirilemediğini dile getirmektedir. Müteferrika daha sonra fıkıh, tefsir, hadis gibi alanlarda değil, tarih, coğrafya ve dilbilim gibi konularda eser basacağını, bu sebeple de padişahın fermanına, şeyhülislamın fetvasına ve ulemanın önde gelenlerinin de takrizlerine ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir.²⁵

İbrahim Müteferrika, matbaanın gerekliliğinden bahsettiği raporunun haricinde 1726/1727 yılında sadrazama sunduğu bir dilekçe kaleme almıştır. Bu dilekçede Vankulu Lügati'nden örnek birkaç sayfa bastığından bahseden Müteferrika, matbaada gerek tasahih işinde gerekse harf dökümünde istihdam etmek istediği kişilerin isimlerine yer vermektedir. O, burada harf dökümcüsü ve matbaa sanatında mahir birisi olarak Yona Aşkenazi'yi ismen zikrederek ondan yararlandığını, bundan sonra da yararlanacağını, bu sebeple Yona ve evlatlarının vergiden muaf tutulmasını talep etmektedir.²⁶ Dilekçenin Yona Aşkenazi'den bahseden yedinci paragrafı şu şekildedir:

Fenn-i merkum kârhânesinde muktezi edevat ve âlât ve mühimmat san'atında mahir ve sanat-ı basmada arif ve cümle bisât-ı mühimmeye malik Yona veled nam Yahudi hizmetde bulunup bundan böyle dahi bu kâr-ı cesimde istihdamı lazım ve mühim olmakla hakkında inayet ve atufet mebzul buyurulup ecnası ve emsali beyninde imtiyaz ve iftihar için yedine muafiyet ve evladiyle muaf ve müsellemler olmak üzere berat-ı şerif âlişân sadaka ve ihsan buyurulmak temenni ve niyaz olunur.²⁷

Müteferrika'nın Yona Aşkenazi'den yararlandığından bahseden başka kaynaklar da mevcuttur. Örneğin, dönemin Fransa elçisi Jean-Battista Holderman, 1730 tarihli mektubunda Müteferrika'nın,

25 Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, ss. 139-140.

26 Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, s. 147.

27 İhsan Sungu, "İlk Türk Matbaasına Dair Yeni Vesikalar", *Hayat Mecmuası* 3:73 (1928), s. 12; Adil Şen, *İbrahim Müteferrika ve Usulü'l-Hikem fi Nizami'l-Ümem*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, s. 61; Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939, s. 56. Gerçek, arzuhalin orijinal metnini kitabın sonunda vesikalar bölümünde paylaşmaktadır.

matbaa işinde kabiliyetli Yona isimli bir Yahudi'den teknik destek aldığını kaydetmektedir.²⁸ Benzer şekilde Michael Fourmont, 1729 tarihinde Sakız Adası'ndan Paris'e gönderdiği mektubunda, İstanbul'da bulunduğu sırada Müteferrika matbaasını görme fırsatı bularak izlenimlerini aktarmaktadır. Fourmont, matbaanın ağır aksak ilerlediğini, Türkçeyi zorlukla konuşan Polonyalı Yahudi'nin (Yona), matbaanın başında durarak dizgi ve harf dökümünü yaptığını nakletmektedir.²⁹ Müteferrika matbaasında Yona ben Ya'kov'un istihdam edildiğine dair bir diğer kaynak da dönemin Şeyhülislamı Yenişehirli Abdullah Efendi'ye ait fetva gösterilmektedir. Bu fetva şu şekildedir:

Zeyd ve Amr, basma ile bazı kitap istinsah etmek murad edip mallarıyla şu kadar kâğıt ve mürekkep ve basma aleti iştirâ ettiklerinden sonra basma sanatında mahareti olan Bekir işbu lügat ve Tevarih kitaplarından falan ve falan namıyla olan kitapların suretlerini ol evrak üzerlerine basub ba'del-itmam hâsıl olan nüshalar bey' olundukta semenlerinden evrak ve mürekkep ve alâta sarf ounan meblağ ihraç olunduktan sonra hâsıl olan faide beş hisse olup bir hissesini Bekir, ikişer hissesini Zeyd ve Amr almak üzere akd-i şirket edüb badehu Bekir vech-i muharrer üzre kitapların suretlerini basub şu kadar cild hâsıl olsa bu vech üzre olan akd-i şirket sahih midir, yoksa fasid midir ve bu babda hükm-i şer'i nedir?

El-Cevab: Bu vech üzre olan akd-i şirket fasiddir. Ol kitablar Zeyd ve Amr'ın olur. Bekr'in amelinin ecr-i misli mezburlar üzerine lazım olur.³⁰

Orlin Sabev, bu fetvayla ilgili yorumunda burada zikredilen Bekir'in, Yona Aşkenazi olduğunu iddia etmektedir. Zira "basma sanatında mahareti olan Bekir" ifadesi, daha önce de görüldüğü üzere Müteferrika'nın dilekçesinde Yona Aşkenazi için kullandığı "sanat-ı basmada arif" ifadesini çağrıştırmaktadır. Yenişehirli Abdullah

28 Henri Omont, "Nouveaux documents sur l'imprimerie à Constantinople au XVIIIe siècle", *Revue des Bibliothèques* 33 (1926), s. 8.

29 Henri Omont, *Missions archéologiques françaises en Orient aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris 1902, s. 543.

30 Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetül-Fetava*, Daru't-Tıbaati'l-Amire, İstanbul 1849, c. 1, s. 206.

Efendi ise bu tür bir para taksiminin sahih olmadığını, Bekir'in (Yona'nın) sadece çalıştığına karşılığı olan bir miktar takdir edilerek para alabileceğini karara bağlamıştır.³¹ Sabev, ayrıca İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicillerinde yer alan Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 98 nolu defterdeki Müteferrika'ya ait 1747 tarihli terekeyi yayınlamıştır. Bu terekenin 40a nolu varağında "hurufatçı Yahudiye bi-tariki's-sulh verilen deyn 1770 akçe" ifadeleri yer almaktadır.³² Burada isim zikredilmese de hurufatçı Yahudi'nin Yona Aşkenazi olduğu açıktır. Bu kayıta da görüldüğü üzere Yona Aşkenazi, Müteferrika matbaasındaki hizmetlerinden dolayı ücret almaktadır.

Yona ben Ya'kov Matbaasında Basılan Bazı Önemli Eserler

Yona Aşkenazi'nin matbaayı kurduğu 1710 yılından matbaanın kapandığı 1778 yılına kadar iki yüze yakın eser basılmıştır. Bu eserler Yahudi literatürünün her alanını kapsamakta olup dil olarak İbranice ve Ladino şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan belli başlıları şu şekildedir:

Milhemet Hova (1710): Yahudiliğin savunmasını yapan ve Hıristiyanlığa reddiyeler içeren farklı risalelerden oluşan koleksiyon. Eserin giriş kısmında Rabbi Avraham Roman'ın, *Sela ha-Mahloket* adlı eserinin mukaddimesi, tashihçinin özür beyanı ve İstanbul hahamlarının onayı vardır. Kitapta Rabbi Moşe ben Nahman'ın Friar Paul ile kral önünde yaptığı münazara, Rabbi David Kimhi'nin *Sefer ha-Brit* adlı eseri ve Rabbi Şim'on ben Tsemah Duran'ın Hıristiyan inancının çelişkilerini içeren reddiyesi mevcuttur.

Raamim ve Raaşim (1710): *Milhemet Hova* adlı eserin son kısmı olarak basılmıştır. Yitshak Luria'ya ait *Kabala Maasit* adı verilen pratik/uygulamalı Kabala'yla ilgilidir. İbrani takvimindeki aylar başlıklar altında sıralanmış, hava hareketleri ve tabiat olaylarına göre gelişecek durumlarla ilgili öngörüler belirtilmiştir. Ya'kov ben Davud Pirna tarafından edisyonu yapılmış ve Yitshak Aşkenazi tarafından basıma hazırlanmıştır. Çalışma, on iki yapraktan oluşmaktadır.

.....

³¹ Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, ss. 174-175.

³² Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, s. 363, 368.

Knesset ha-Gdola (1711): Rabbi Hayim ben Yisrael Benveniste'ye (ö. 1673) ait, Yahudi hukukuyla ilgili eserdir. Müellif, Yehosua Benveniste'nin kardeşi ve Yosef Trani'nin öğrencisidir. İstanbul doğumlu olan Benveniste, İzmir'de haham olarak görev yapmıştır. Bu eser, onun en meşhur çalışmalarından biri olup, hem Aşkenaz hem de Sefarad Yahudileri arasında Yahudi hukukuyla ilgili muteber çalışmalardan biri olarak kabul edilmektedir. Toplam sekiz ciltten oluşan çalışma, Yosef Karo'nun *Şulhan Aruh*'u başta olmak üzere, kendi dönemine kadar gelen ilgili konulardaki hukuki hükümleri ve fetvaları incelemekte ve ayrıca yeni içtihatlar geliştirmektedir. Eserin içeriğindeki başlıklar, *Şulhan Aruh*'un ana bölümlerinin isimlerini takip etmektedir. Bu cilt, *Yore Dea* (hayvan kesimi, yeminler, mühtediler, sadaka, Tevrat eğitimi, kaşer kuralları vb. dini ritüeller) kısmıyla ilgili açıklamaları içermektedir. *Yore Dea* kısmıyla ilgili üç cilt, 1711-1717 yılları arasında İstanbul'da basılmıştır. Bu cilt, iki yüz sekiz yapraktan oluşmaktadır.

Edut be-Yehosef (1711): Rabbi Yosef Almosnino'ya (ö. 1689) ait fetvalar kitabının birinci cildidir. Kitabın kapağında Yona Aşkenazi'nin ve girişinde de kitabın tashihçisi Rabbi Ya'kov ben David ibn Pirna'nın baskı kalitesinin düşük olması sebebiyle özür beyanları, İstanbul hahamlarının onay metni, ardından da Rabbi Eliezer ben Nisim ibn Sanji (ö. 1724) ve müellifin oğlu Yitshak Almosnino'nun mukaddimesi mevcuttur. Eser, müellifin oğlu Yitshak tarafından matbaaya getirilmiştir. Eserin ikinci cildi 1733 yılında bastırılmıştır. Yüz yirmi yapraktır.

Şevet Musar (1712): İzmir hahamlarından Rabbi Eliyahu ben Avraham Şlomo ha-Kohen'e ait, ahlâkî konuları ele alan eserdir. Bu çalışma, Yahudi geleneğindeki etik (*musar*) edebiyatının en önemli çalışmalarından biri kabul edilmektedir. Müellif, çalışmayı elli iki bölüme ayırarak Tevrat'ın paraşalarıyla paralel bir şekilde her bir hafta için ayrı bir konu ele almaktadır. Eliyahu kelimesinin gematria değerinin de elli iki oluşu, eserin ismiyle uyumludur. Vaaz ve dini öğretilerden oluşmaktadır. Tek sayfada iki sütün yer almaktadır. Yüz altmış beş yapraktır.

İggerot (1712-1713): Viyanalı haham Samson Wertheimer (ö. 1724) ile İstanbullu saray doktoru Rabbi Yosef arasında Kudüs'teki

Aşkenaz cemaatinin Arap tefecilere olan borçlarıyla ilgili karşılıklı mektuplaşma. Rabbi Yosef, Samson Wertheimer'den konuyla ilgili mali destek istemektedir. Ayrıca Rabbi Yosef'in, Yahudilerin saraya olan borçlarının yeniden düzenlenmesine yönelik taleplerine değinilmektedir. Dört yapraktan oluşmaktadır.

İggerot neged Nehemya Hiyya Hayon (1714): Bosna asıllı Kabalacı ve Sabatay Sevi taraftarı Rabbi Nehemya Hiyya ben Moşe Hayon'a (ö. 1730) ait reddiyedir. Yahudi cemaatleri arasında gezici vaiz olarak dolaşan Hayon'a, Avrupa ve Filistin yöresindeki hahamlar tarafından herem cezası verilmiştir.³³ Bu mektubun içerisinde İstanbul hahamlarının, İstanbul'da o vakitler ikamet eden Kudüs temsilcilerinin ve İzmir hahamlarının, Nehemya Hayon'un cemaat dışı ilan edildiğine dair ifadeleri yer almaktadır. İstanbullu üç haham, 1725'te Nehemya Hayon'a verilen cezayı Kabala çalışmaması ve Sabataycılık öğretilerinden vazgeçmesi şartıyla kaldırmış, fakat bu girişim, şehrin diğer hahamlarını kızdırmıştır. Kaynakların nakline göre bu cezaya imza atanlardan Yehuda ben Şmuel Rozanes'in (ö. 1727) evi basılmış ve çalışmaları yağmalanmıştır.

Mate Yosef (1717): Rabbi Yosef ben Moşe ha-Levi'ye (ö. 1719) ait fetvalar kitabı. İki ciltlik olan eserin birinci cildir. Ha-Levi, bugünkü el-Halil'de (Hevron) doğmuş ve daha sonra Mısır'a yerleşmiştir. Eserin ikinci cildi, 1726'da oğlu tarafından derlenerek yüz üç yaprak halinde bastırılmıştır.

Tikun Leyl Şavuot (1717): Safed Kabalası esas alınarak Şavuot Bayramı gecelerinde, Tevrat talimi için hazırlanmış koleksiyon. Şavuot gecesi, bütün geceyi Kabala öğretileri ışığında Tevrat çalışması yapmak üzere hazırlanmıştır. On iki yapraktır.

Ha-İdrot ha-Kdoşot (1718): Şavuot Bayramı ve *Hoşa'na Raba* gecelerinde adet üzere okunan Zohar bölümleri.³⁴ *İdra Raba* ve *İdra Zuta* şeklinde iki farklı risale bulunmaktadır. Büyük meclis anlamına gelen *İdra Raba*'ya göre Rabbi Şim'on bar Yohay, yanına aldığı dokuz Yahudi âlimiyle Tanrı'nın siması ve suretiyle ilgili değerlendirmelerde

.....

33 Detaylı bilgi için bkz. Meral, "Erken Dönem İbrani Matbaacılığında Haham Onayları ve Cemaat İçi Sansür", ss. 96-118.

34 Bu bölümlerin Zohar'a sonradan eklendiği düşünülmektedir.

bulunmaktadır. Bunlar; Rabbi Eliezer, Rabbi Abba, Rabbi Yehuda, Rabbi Yossi bar Ya'kov, Rabbi Yitzhak, Rabbi Hizkiya bar Rav, Rabbi Hiyya, Rabbi Yossi ve Rabbi Yisa'dır. Bu âlimlerden Rabbi Yossi bar Ya'kov, Rabbi Hizkiya bar Rav ve Rabbi Yisa bu değerlendirmeler sırasında cezbe halinde hayatlarını kaybederler. *İdra Zuta* adı verilen küçük meclis adlı risalede ise Şim'on bar Yohay ölüm döşegindeyken hayatta kalan yedi hahamla yeniden aynı konuları mütalaa ederler ve bu kez semavi katlardan melekler de meclise katılırlar. Bu sefer sadece Şim'on bar Yohay konuşur. Bu eserde, sadece onun açıklamaları bulunmaktadır. Günümüzde basılan standart Zohar edisyonlarında *İdra Raba*, *Naso* paraşasında yer alırken, *İdra Zuta* ise *Haazinu* paraşasında yer almaktadır. Eserde ayrıca *Sifre di-Tseniuta* adlı Zohar'da yer alan küçük hacimli risale de yer almaktadır. Bu risale Zohar'ın en sırlı bölümlerinden biri olarak Zohar'ın özü olarak kabul edilmektedir. Bu bölüm eserde, Tevrat'ın *Teruma* paraşasının açıklandığı kısımda yer almaktadır. Eser, yüz on dört yapraktır.

Sefer Moharikas/Ereh Lehem (1718): Mısırlı Yahudi bilgin Rabbi Ya'kov ben Avraham Castro'ya (ö. 1619) aittir. *Şulhan Aruh* üzerine yazılmış şerhtir. Yahudi hukukunun hemen her alanına dair hükümlerin değerlendirmeleri ve açıklamalarını içermektedir. Kendi döneminde Mısır ve Filistin yöresindeki Yahudi cemaatlerin başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Kapak sayfası kemerli kapı resmi ve süslemeleriyle düzenlenmiştir. Kapaktan sonra gelen sayfada İstanbul hahamlarının, kitabın basımı için verdikleri onay metni yer almaktadır. Tek sayfada iki sütun halinde Raşi alfabesiyle basılmıştır. Toplam yüz otuz üç yapraktan oluşmaktadır.

Seder ha-Get (1719): Yehoşua Rafael ben Yisrael Benveniste'ye (ö. 1668) ait, boşanma ile ilgili Bursa'da yazılan bir risaledir. Müellif, Hayim Benveniste'nin kardeşi Yosef Trani'nin öğrencisidir. Hem doktor hem de haham olarak 1660'lı yıllarda İstanbul'da bulunmuştur. Ortaköy'deki matbaada basılmıştır.

Sefer Yetsira (1719): Kabalacıların temel eserlerinden "Yaratılış Kitabı"dır. Bu eser, Hz. İbrahim'e atfedilmektedir.³⁵ Bu baskıda

.....

³⁵ Bu eserin Kur'an'da zikredilen Suhuf-u İbrahim olabileceği tartışılmaktadır. A'la, 87:19.

ayrıca Rabbi Avraham ben David (Rabad) ve Moşe ben Nahmanides'in şerhi de yer almaktadır. Otuz bir yapraktan oluşmaktadır.

Tikuney ha-Zohar (1719): Kabala geleneğinin temel kitabı kabul edilen Zohar'ın bir bölümüdür. Bu çalışma, Şim'on bar Yo-hay'a nispet edilmekte olup, Tevrat'ın ilk kelimesi olan *Bereşit* için yapılan yetmiş farklı tefsirle başlamaktadır. Mısırlı haham Hayim Alfandari tarafından matbaaya getirilen bir yazma esas alınarak basılmıştır. Yüz altmış altı yapraktan oluşmaktadır. Eserin sonraki bütün baskıları, bu edisyon esas alınarak yapılmıştır.

Ma'yan Ganim (1721): Rabbi Reuven ben Hananya Mizrahi'ye ait fetvalar, içtihatlar, vaaz ve dini öğretiler içeren çalışmadır. Müellif, mukaddimede elinde Zohar şerhi olan *Beer Mayim Hamim* adlı eserle *Tikuney Zohar* adlı esere şerh olarak yazılan *Nozlim min Lebanon* adlı eserlerin bulunduğunu belirtmektedir. O, bu çalışmaların değerli olduğunu ve matbaada basılması gerektiğini, fakat eserlerin basımı için destek çıkan kimsesi olmadığından buna muvaffak olamadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte o, sınırlı miktarda kalan parasını bu çalışmalarını gün yüzüne çıkarmak için kullanacağını dile getirmektedir. Yüz altmış yedi yapraktan oluşmaktadır.

Kav ha-Yaşar (1725): Rabbi Tzvi Hirsch Kaidanover'e (ö. 1719) aittir. Yahudi *musar* (ahlâk/etik) edebiyatının başyapıtlarından biri olarak kabul edilmektedir. Polonya'daki 1648-9 katliamları sonrasında, Doğu Avrupa Yahudileri arasında en fazla revaç gören eser olmuştur. İçerisinde ahlâkî hikâyeler, adâb-ı muaşeret kural-ları ve diğer gelenekler göze çarpmaktadır. Safed merkezli Kabala geleneğinin etkisiyle kaleme alınmıştır. Yüz altmış bir yapraktan oluşmaktadır.

Sefer Nagid ve Metsave (1726): Portekiz asıllı Kabalacı haham Rabbi Ya'kov Hayim Tsemah (17. yy.) tarafından derlenen, Yahudilikteki duaların mistik sırlarıyla ilgili çalışmadır. Bu eserin ilk baskısı Amsterdam'da yapılmıştır. İstanbul'daki bu baskı ikinci baskısıdır. Ayrıca eserin sonuna *Nevuat ha-Yeled* adlı hikâye ve bir münâcât eklenmiştir. *Nevuat ha-Yeled*, küçük bir çocuğun küçük yaşta semavi sırları ve gizemleri anlatmaya başlamasını anlatmaktadır. Hikâyeye göre çocuğun babası oğlunu uyarır ve çocuk da şifreli

konuşmaya başlar. Bu hikâye 15. yy. ile tarihlendirilmektedir. İki eser toplam yüz dört yapraktan oluşmaktadır.

Peruş Rabenu Şlomo Yitshakî (1726): Rabbi Eliyahu Mizrahi'ye ait Raşi'nin Tevrat tefsirine yapılan şerhtir. Ayrıca Ya'kov ben Benyamin Aharon tarafından kaleme alınan Raşi tefsirine bir başka şerh olan *Nahalat Ya'kov* adlı eseri de içermektedir. Üç yüz otuz iki yapraktır. Formalar halinde basılmıştır.

İggeret Şelihat Yeruşalayim (1727): İstanbul hahamları tarafından Kudüs ve Safed Yahudi cemaatleri adına, diğer Yahudi cemaatleri arasında elçilik yapan Rabbi Moşe Yisrael'e (ö. 1740) verilen mektup. "Tahzekenna Yadeyhem ha-Şom'im"³⁶ ifadeleriyle başlayan mektup tek yapraktır. Sayfanın sonunda mektubu imzalayanların isimleri yer almaktadır.

Zivhey Şlamim (1728): Rabbi Yehuda ben Amram Divan'a (ö. 1752) ait, hayvan kesim kuralları, kesim öncesi organların sağlam olduğunun kontrol edilmesi ve eti yenmeyecek hayvanlarla ilgili risale. Otuz altı yapraktan oluşmaktadır.

Sipur Dvarim (1728): Rabbi Yosef ben Yitshak Sambari'nin (ö. 1703) *Sefer Divrey Yosef* adlı eserinden alınan hikâye ve anlatımlar. İçerisinde Osmanlı sultanları ve İstanbul hahamları, Rabbi Yitshak Luria ve ölümüyle ilgili hikâyeler yer almaktadır. Kırk dört yapraktır.

Şevet Musar (1728): İzmir hahamlarından Rabbi Eliyahu ben Şlomo ha-Kohen'e (ö. 1719) aittir. Yahudi geleneğindeki etik (*musar*) edebiyatının en önemli çalışmalarındadır. Müellif, bu eseri elli iki bölüme ayırarak Tevrat'ın *paraşalarıyla* paralel olarak her bir hafta için ayrı bir konuya değinmektedir. İki yüz yetmiş dört yapraktan oluşmaktadır.

Mefaşer Helmin/Pitron Halomot (1728): Rabbi Şlomo ben Ya'kov Almoli'ye (ö. 1542) ait rüya tabirleriyle ilgili eser. Bu bölümlerde rüya ilminin esaslarını, rüyaların ve rüyadaki sembollerin nasıl yorumlanacağı ve rüyadaki şeytanî mesaj ve anlamların nasıl bertaraf edileceğinden bahsetmektedir. Eser ilk olarak 1515'te Selanik'te *Mefaşer Helmin* adıyla Aramice bir başlıkla yayımlanmış daha sonra

.....

36 Dinleyenlerin elleri güçlensin, kuvvet bulsunlar!

başlığın İbranice karşılığı olan *Pitron Halomot*, kitabın adı olarak yaygınlaşmıştır. Yirmi dört yapraktan oluşmaktadır.

Letras de Rabbi Akiva (1729): *Otiyot de-Rabbi Akiva* adlı eserin Ladino çevirisidir. Rabbi Akiva'ya atfedilen küçük hacimli midraştır. İbrani alfabesindeki her bir harfin adını (*alef, bet, gimel* gibi) ve işaret ettiği manayı ele almaktadır. Harflerin kendine has özellikleri hikâye tarzında işlenmektedir. Tercüme, Rabbi Avraham ben Yitshak Asa (18. yy.) tarafından yapılmıştır. Eserin sonuna *Şulhan Aruh*'taki dini öğretiler ve hükümlerin derlendiği Ladino dilinde ilahi eklenmiştir. Altmış dört yapraktır.

Sefer Tsarhey Tsibur (1733): Abraham Asa tarafından hazırlanan Yahudi dini ve esaslarına dair eser. Birçok eserden derlenerek hazırlanmıştır. Ladino dilindedir. Abraham Asa, kendi döneminde İstanbul Yahudi cemaatinin İbranice bilmemesi sebebiyle çok yoğun bir şekilde Ladino dilinde üretim vermeye kendini adanmıştır. Dört sayfalık bir girişten sonra, 165 yapraktan oluşmaktadır. Metnin sonundaki üç sayfada şiir ve kısaltmaların açıklaması yer almaktadır.

Seder Arbaa Taaniyot (1739): Tevet ayının onunda tutulan oruç, Ester orucu, on yedi Temmuz'da tutulan oruç ve Av ayının dokuzunda tutulan oruç olmak üzere dört farklı oruçla ilgili bilgilerin yer aldığı çalışma. 114 yapraktır.

Sefer beyt Avraham (1742): Tevrat'taki kelimelerin köklerini ele alan sözlük çalışması. Ohridalı Avraham ben Reuven tarafından hazırlanmış ve Yona Aşkenazi matbaasında basılmıştır. 86 yapraktır.

Sefer Haredim (1757): Tanrı'nın emirlerinin yerine getirilmesiyle ilgili Eliezer Azkari'ye ait çalışma. Üç bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımda Tanrı'nın bilinmesi, ikinci kısımda Tanrı'nın hatırlanması ve emirlerinin yerine getirilmesi, üçüncü bölümde de gerçek tövbe hakkındadır. Yona ben Ya'kov'un oğlu Nissim Aşkenazi tarafından basılmıştır.

Sipur Malhey Otmanlis (1767): Abraham Asa tarafından Ladino dilinde hazırlanan ve Osmanlı sultanlarının biyografilerini içeren eser. *Sipur Dvarim* isimli İbranice eserden tercüme edilmiştir. O eser de Sambari'nin *Sefer Divrey Yosef* adlı eserini almaktadır. Yona ben Ya'kov'un oğulları Reuven ve Nisim Aşkenazi tarafından basılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Yona Aşkenazi, İstanbul'daki Yahudi matbaacılığının en önemli isimlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bitmek tükenmek bilmeyen kitap basma gayreti, İstanbul'u, dönemin en etkin ve en önemli Yahudi kültür merkezlerinden birisi haline getirmiştir. Gerek Avrupa gerekse Ortadoğu'daki Yahudi cemaatleri, Yona Aşkenazi'nin matbaacılık faaliyetleri sayesinde Yahudi dini literatürüne ait birçok eseri cemaatlerine kazandırmışlardır. Yona Aşkenazi'nin Yahudi dini literatürüne yaptığı katkıların başında da Ladino eserler basarak cemaatlerin kullanımına sunması gelmektedir.

Yona Aşkenazi'nin İstanbul Yahudi cemaati açısından kritik rolüne ek olarak ülkemizdeki Müslümanların matbaa ve kitap basım tecrübesi açısından da çok önemli bir rolü bulunmaktadır. Osmanlı'da Müslüman tebaa tarafından kurulan ilk matbaa olan Mütferrika matbaasının harflerini döken ve bu matbaaya teknik destek sağlayan ismin Yona Aşkenazi olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Bu anlamda Yona Aşkenazi'nin sadece İstanbul'daki İbrani matbaacılığında değil, Osmanlı'nın Müslüman tebaasının matbaacılık serüveninde de önemli bir yeri vardır.